

SKUP 2001 – 28

Prosjekt: Arven etter Golfkrigen
Medarbeider: Ingeborg Eliassen
Publikasjon: Stavanger Aftenblad
Publisert: Januar 2001
Medium: Avis
Tema: Helse

ARVEN ETTER GOLFKRIGEN

Av Ingeborg Eliassen, Stavanger Aftenblad
Publisert i Stavanger Aftenblad i perioden 3.-16. januar 2001

Redaksjonens adresse:
Stavanger Aftenblad
Postboks 229
4001 Stavanger

Tel. 51 50 00 00

Journalistens adresse:
Stokkahagen 7 B
4022 Stavanger

Tel. 51 50 00 00/18 12 (jobb)
Tel. 51 52 96 69 (hjemme)
Tel. 91 75 71 06 (mobil)

e-post: { [HYPERLINK mailto:ingeborg.eliassen@stavanger-aftenblad.no](mailto:ingeborg.eliassen@stavanger-aftenblad.no) }

1. INNLEDNING

Artikkelserien i ni deler gikk i Stavanger Aftenblad i perioden 3.-16. januar 2001, planlagt og timet i forhold til Norges inntreden i FNs sikkerhetsråd med ansvar for Irak-sanksjonene og i forhold til 10-årsdagen for Golfkrigen 16. januar.

Ved en tilfeldighet kolliderte serien med bølgen av interesse for utarmet uran som vasket over hele Europa da det ble påstått at flere italienske Bosnia-soldater hadde dødd av leukemi etter oppdraget. Dermed kjørte de fleste andre medier på utarmet uran og Balkan, mens vi trykket vår serie om utarmet uran (pluss en rekke andre miljøgifter) og Golfkrigen – og samtidig prøvde å dekke opp den nesten identiske Balkan-biten.

2. ARTIKKEL-SERIEN

Siden 1995 har jeg skrevet mye om Irak, Golfkrigen og FN-sanksjonene på nyhets- og featureplass, blant annet etter reiser til Saudi-Arabia, Iran og Irak. I 2000 var jeg også opptatt av utarmet uran brukt av Nato i Kosovo i 1999.

Men selve graveprosjektet om de norske Golfveteranene og om Golfkrigen 10 år etter, framsto slik:

3. januar: Halvparten har svekket helse etter Golfkrigen.

Innledning om resultatene av intervjuer med 100 norske Golfkrig-veteraner og deres helsetilstand. 47 av dem har eller har hatt helseplager etter oppdraget i Golfen som de ikke hadde før de dro – plager med symptomer som er diffuse, men velkjente for de såkalte Golfkrig-sykdommene.

4. januar: Unge og sterke – før Golfkrigen.

Detaljert presentasjon av de 47 personene og deres plager – pluss intervjuer med de fire som har fått så alvorlige lidelser at livet deres er helt endret.

5. januar: Skodd mot Saddam – men ikke mot USA

Norske soldater ble drillet for å beskytte seg mot kjemiske og biologiske angrep fra Saddam Hussein. Men de var ikke engang klar over at deres egne allierte, USA og Storbritannia, brukte giftig og radioaktivt utarmet uran. Mange av nordmennene vasset blant og klatret på utbrente irakiske stridsvogner i kampsonen like etter krigen.

+ under-sak: Golfen, et miljømareritt

Golfkrigen var den giftigste i historien, men verken britiske, amerikanske eller norske myndigheter har greid å finne årsakene til at titusener av Golfkrig-veteraner er syke. "Ikke let, ikke finn", har vært amerikanske myndigheters holdning, mener kritiker. Norske soldater risikerte skader fra oljebranner, kjemiske våpenlagre som ble detonert, og utarmet uran. I tillegg ble de vaksinert mot biologiske våpen og tok tabletter mot nervegass – en miks av medisiner som ikke var prøvd ut skikkelig.

6. januar: Norske soldater i flammende inferno

Fem nordmenn var tilstede da et amerikansk våpenlager i Kuwait gikk i lufta midt i en leir med tusenvis av FN-soldater og britiske og amerikanske tropper. En mengde utarmet uran tok fyr og gikk opp i flammer. Ingen ble varslet om strålingsfaren. Tre av de fem nordmennene har helseplager i ettertid.

8. januar: Gjorde vi dem syke?

Barneavdelinger på sykehus i Irak er fulle av barn som ligger og dør av blodkreft. Er det – som irakerne påstår – fordi de vestlige allierte brukte giftig og radioaktiv ammunisjon av utarmet uran under Golfkrigen?

+ under-sak: Vil ikke finansiere kreftforskning.

Ti år etter Golfkrigen gjør verdenssamfunnet lite og ingenting for å undersøke de fryktelige påstandene om sykdoms-epidemier i Irak forårsaket av Vestens utarmete uran. Verdens helseorganisasjon har prøvd, men får ikke medlemsstater til å finansiere forskningen.

9. januar: Forsvaret: Laveste beredskap

Forsvaret sendte i 1995 et spørreskjema til 232 av de over 400 nordmennene som tjenestegjorde i Golfen under og etter krigen. Resten har ikke hørt et ord.

10. januar: Før maraton, nå rullestol

Britiske Ray Bristow sprang London maraton et halvt år før han dro i Golfkrigen. Nå sitter han i rullestol – men bruker sine siste krefter til å slåss for et forbud mot utarmet uran.

+ under-sak: Dansker får erstatning

Danske myndigheter har etter mange år anerkjent en sammenheng mellom helseproblemene til Golf-veteraner og tjenesten de var på. Nå får de første erstatning. I Storbritannia og USA slåss til dels dødssyke veteraner knallhardt for anerkjennelse.

16. januar: Golfkrigen varer ennå

For den USA-ledete alliansen var Golfkrigen over og vunnet på 44 dager. For befolkningen i Irak var den knapt begynt: Sanksjonene er krig med andre midler og har pågått i ti år, uten å knekke Saddam Hussein, men med dødelige følger for barn, gamle og hele det sivile samfunnet. For USA er boikotten en garanti for tilgang til Midtøstens oljekilder. Nå får Norge den irakiske knuten i fanget som leder av sanksjonskomiteen i FNs sikkerhetsråd.

3. BAKGRUNN FOR PROSJEKTET

Konfliktområder, internasjonale fredsoperasjoner, nød og elendighet har vært den faglige porteføljen min i over ti år.

Siden 1995 har jeg vært opptatt av den ikke avsluttede Golfkrigen i form av FN-boikotten og bombingene av Irak og har skrevet mye om dette i avisa. I november 1999 fikk jeg endelig anledning til å reise til Irak selv. Hovedproblemstillingen min var sanksjonenes virkning på det sivile samfunnet.

Underveis ble vi tatt med på de obligatoriske omvisningene på barneavdelingene ved sykehus i Bagdad og i storbyen Basra i sør. Der ligger barn og dør av leukemi, en kreftform som 70-80 prosent blir friske av i land som har utstyret i orden. Myndighetene og legene i Irak har ikke dette utstyret, ikke minst på grunn av boikotten. De hevder – og har gjort det siden få år etter Golfkrigen – at området har fått rene epidemier av barne-leukemi og beinmargs-skader etter Operasjon Ørkenstorm. De hevder også at unormalt mange barn blir født med groteske misdannelser som ikke er kjent i området fra før, og at langt flere kvinner aborterer eller føder for tidlig.

Årsaken, hevder leger og myndigheter – samt en del utenlandske aktivister – er blant annet at USA bombet Irak med ammunisjon av utarmet uran under Golfkrigen. Utarmet uran er et giftig og (lav-)radioaktivt avfallsstoff fra atomindustrien som er svært billig, tyngre enn bly og dermed et supervåpen mot panservogner. Utarmet uran er en integrert del av USAs ammunisjonslager, og i Golfkrigen ble det for første gang brukt i kamp i stor skala.

På grunn av den internasjonale isolasjonen av Irak, er de alvorlige påstandene om helsetilstanden hos sivilbefolkningen i Irak og årsaken til dette, aldri blitt prioritert av FN eller andre internasjonale organisasjoner.

Fotograf Anders Minge og jeg laget en serie artikler om sanksjonenes virkning på livet i Irak som ble trykt i november/desember 1999. Det var mye elendighet. Da vi var ferdige, følte jeg det ble for mye for leserne å dygne på med en enda verre reportasje om de døende og misdannede barna.

Dermed ble materialet liggende, men jeg lette etter en mulighet til å få brukt det.

Den kom sommeren 2000, da jeg leste at danske Golfkrig-veteraner var syke. Den vanlige journalist-refleksjonen slo inn: Hvordan står det da til med norske veteraner?

Jeg fant inspirerende stoff i avisa Jydske Vestkysten, som hadde gjort sin egen undersøkelse av danske veteraner og funnet mye sykdom – også hos barna til de som tjenestegjorde i Irak. Da jeg forsto at det norske forsvarrets undersøkelse av "våre" Golf-veteraner både var gammel og svært begrenset, visste jeg at dette måtte være verdt å grave i.

4. PROBLEMSTILLING

Jeg ville kartlegge eventuelle helseforandringer/-skader siden tjenesten hos så mange som mulig av de drøyt 400 norske Golf-veteranene – og eventuelt hos barna deres - og sette dette inn i den store, internasjonale og betenkelige sammenhengen som Norge er en del av.

Denne problemstillingen viste seg å være praktisk å holde fast ved. Punktet om barna kom imidlertid i bakgrunnen.

Det skyldtes at jeg i de første, famlende henvendelsene selv opplevde det som enda vanskeligere å stille veteranene spørsmål om hvorvidt a) de hadde prøvd å få barn etter tjenesten, b) om de hadde fått barn og c) om barna var friske - enn å spørre dem om deres egen helse. I en del tilfeller følte jeg at folk begynte å bekymre seg på egne vegne når jeg kom med helsespørsmål om dem selv – og det opplevdes som enda mye mer følsomt å rote i eventuelle barns tilstand.

I ganske mange av samtaler tok jeg likevel dette opp, og fikk alltid svar. Jeg fikk inntrykk av at uventet mange av kvinnene ikke hadde fått barn enda de hadde prøvd. Noen av barna som var født, hadde astma og allergier, og ett barn var født med et alvorlig fysisk handikap. Men materialet mitt var for usystematisk og begrenset til at jeg syntes jeg kunne bruke det.

5. METODER, KILDER

Veteranene bor over hele landet, og jeg var henvist til å ta kontakt på telefon. Jeg var redd for at mange ville ha sterke motforestillinger til å oppgi personlige helseopplysninger til en fremmed journalist i telefonen (det ville jeg hatt selv!).

Dermed laget jeg en liste med spørsmål. De beveget seg langsomt fra det formelle om vedkommendes person og oppgave i kontingenten, via generelle opplysninger om oppdraget og personlige opplevelser underveis, om de påstått helsefarlige fenomenene han/hun trodde hun kunne ha vært utsatt for i området – til vi slutt naturlig kom til spørsmålet om egen helse.

Ulempen med denne framgangsmåten var at hvert intervju tok svært lang tid – gjennomsnittlig 35-40 minutter. Fordelen var at jeg rakk å opparbeide en grad av tillit – og at

jeg fikk fabelaktige beskrivelser av og opplysninger om det folk hadde vært med på, i tillegg til de nakne helseopplysningene.

Jeg tok kontakt med Sanitetsstaben i Forsvarets overkommando for å oppdatere meg på forvarets egen helseundersøkelse. Kommandørkaptein og lege Reidar O. Mundal, som sto bak dette arbeidet, var forekommende og leverte det jeg ba om.

Jeg hadde imidlertid ikke lyst til å varsle Forsvaret om hva jeg drev med før jeg hadde fått et grep på det, derfor ba jeg ikke om lister over mannskapene fra offisielt hold.

Hvordan jeg skulle få tak i alle, ante jeg ikke, men jeg begynte med å ringe til en veteran jeg selv visste om. Han ga meg noen flere navn på personer jeg sporet opp, og slik gikk det videre. Etter hvert traff jeg på folk som hadde orden i sysakene og satt med lister over medaljemottakere og tropper. Disse oversiktene fikk jeg tilsendt. Dette var gamle lister med ofte utdaterte adresser og telefonnummer, så jeg hadde meget god bruk for Opplysningen online i arbeidet med å oppspore folk.

Utvelgelsen ble ganske tilfeldig. Jeg ville forsikre meg om at de 100 personene jeg fant, ikke var et utvalg av de med flest plager. Jeg ville at materialet mitt skulle kunne si noe om tilstanden også hos de 300 jeg ikke ville ha tid til å snakke med.

Derfor var jeg ikke ute etter å spore opp bare de eventuelle syke. Når jeg i slutten av hvert intervju forhørte meg om hvorvidt vedkommende kunne gi meg flere navn, spurte jeg som hovedregel følgelig om de kjente "andre veteraner", ikke om de visste om "andre med helseproblemer".

De 232 soldatene som tjenestegjorde i Saudi-Arabia under selve Golfkrigen, hadde vært kontaktet av Forsvaret i 1995 med spørsmål om helsa. Langt fra alle svarte. Jeg ville snakke med folk i denne kategorien – men også med mange av de ca. 170 som tjenestegjorde i kampområdene i Irak og Kuwait i FN-styrken Unikom i to år etter krigen. Disse hadde aldri vært kontaktet av norske myndigheter, på tross av at de gikk og tråkket i miljøkatastrofen som disse områdene var etter krigen.

Derfor gjorde jeg det til et poeng å ringe så mange som mulig av Unikom-folkene. Av de 47 som oppga helseplager, hadde 25 tjenestegjort i Saudi-Arabia, 16 i Irak, og 6 begge steder.

I mine elektroniske telefon-søk oppsto en snodig skjevhet: Det er lettere å finne en nordmann som heter Bratvoldengen enn en som heter Eriksen. De jeg har snakket med, er de jeg greide å spore opp. Ganske mange fant jeg ikke.

Overfor hvert intervjuobjekt skisserte jeg sammenhengen (ti år siden Golfkrigen, internasjonalt pågående diskusjon om årsakene til Golfkrig-sykdommer, hvordan har det gått med dere norske?) og understreket at eventuelle personlige helseopplysninger de måtte gi meg, ikke ville bli offentliggjort på noen måte som kunne identifisere vedkommende uten at dette var uttrykkelig avtalt mellom oss to.

Av 100 mennesker traff jeg på en liten håndfull som ikke ville ha noe med prosjektet å gjøre. De aller fleste andre var ikke bare villige, mange takket også for at "noen endelig interesserer seg for dette". Dette gjaldt både blant yrkesoffiserer og sivile.

Jeg organiserte materialet i permer og nummererte intervjuene. Interessante opplysninger la jeg inn i en søkbar Access-base opprettet spesifikt for prosjektet.

Mange av veteranene tilbød meg å bruke bilder de selv hadde tatt i tjenesten. I utskrivningsfasen brukte jeg en del tid på å farte rundt til lokale veteraner for å skaffe dette. Det tok også mye tid å kontakte de som hadde oppgitt svekket helse om igjen for å finne ut om de var innforstått med å bli identifisert med sine helseplager - og be dem om å sende oss et passbilde til dette bruk. I underkant av halvparten av de 47 personene jeg kontaktet to ganger, sendte også bilde.

Forsvaret – representert ved kommandørkaptein og lege Reidar O. Mundal samt pressetalsmennene i Forsvarets overkommando – sto jeg i kontakt med flere ganger underveis for å få klarhet i sider av spørsmålene jeg holdt på å jobbe med. Det betød at jeg visste hva Forsvaret hadde gjort av undersøkelser og hvordan de vurderte situasjonen. Intervjuet med Mundal til artikkelen "Forsvaret: Laveste beredskap" gjorde jeg imidlertid først noen dager før det hele skulle på trykk. Først da fortalte jeg ham om min egen undersøkelse.

Parallelt med veteran-intervjuene jobbet jeg på nettet for å finne mest mulig informasjon om utarmet uran, oljebranner, de omdiskuterte vaksinene som ble gitt, om Golfveteraner internasjonalt og internasjonale undersøkelser av helseforhold i Irak.

Ved hjelp av søkeord som "depleted uranium" og "Gulf war veterans", fant jeg både de offisielle amerikanske og britiske etatene som undersøker Golf-sykdommer, veteran-organisasjoner og aktivist-nettverk. I materialet på noen av disse sidene lå også navn på for eksempel kjente veteran-aktivister og folk som forsker på eller driver kampanje mot utarmet uran. Jeg mailet flere av nettstedene for å be om epost-adresser og telefonnummer til slike folk. Sånn kom jeg i kontakt med blant andre den syke britiske veteranen Ray Bristow, kjemiprofessor Hari Sharma i Canada som har testet veteraner for utarmet uran, og Dan Fahey, som har forsket på det amerikanske forsvarets håndtering av utarmet uran i en årrekke.

Fra før av hadde jeg etablert kontakt med Irak-kjennere i Verdens helseorganisasjon (WHO), som jeg har snakket med i arbeid med tidligere saker. Gjennom informasjons-avdelingene i WHO og via kilder utenfor organisasjonen, fikk jeg nyss om stråle-eksperter i FN-organisasjoner, og disse vekselvis fikk og fant jeg telefonnumrene til. En av disse ville først og fremst gi bakgrunns-informasjon, men var svært god å spille ball med på faglige problemstillinger, for eksempel for å forstå hva uenigheten om faren ved utarmet uran går ut på og hvorfor.

I denne prosessen brukte jeg mye tid på å gjete og purre på en rapport om utarmet uran som WHO hadde nedsatt en forskergruppe til å lage. Denne skulle legge et slags vitenskapelig grunnlag og bli en "bibel" for andre som skal studere sammenhenger mellom utarmet uran og sykdom i konkrete tilfeller. Jeg sto i jevnlig kontakt med informasjonsavdelingen i WHO, der man hver gang kunne opplyse om at rapporten ennå ikke forelå, stadig lengre tid etter at den skulle ha gjort det. Det var imidlertid umulig å komme i kontakt med vedkommende ekspert som hadde ansvar for rapporten for å få svar på hvorfor arbeidet tok så mye lengre tid enn planlagt. Alt jeg oppnådde etter et titalls purringer over et halvt år, var at informasjonsavdelingen visste hvem jeg var og lovet å varsle meg spesielt og litt før i det øyeblikk rapporten forelå.

Men den dagen det skjedde, var det lite VIP-behandling å få: Jeg mottok den samme pressemeldingen som alle andre, trolig på samme tidspunkt. Det viste seg dessuten at rapporten ikke omhandlet utarmet uran som stråle-kilde, bare som giftig tungmetall – og at den dermed inneholdt lite nytt.

Noe nytte hadde jeg likevel av denne innsatsen: Jeg skjønte at spørsmålet om utarmet uran er svært politisk sensitivt, noe som kan ha ført til at man unnlot å forske på eventuell strålefare og konsentrerte seg om den mye mindre omdiskuterte gift-virkningen – og som gjorde at rapporten ble filt og bearbeidet i lengre tid før den var klar til å presenteres. En del av denne kunnskapen lå bak i artikkelen "Ingen vil finansiere kreft-forskning"

6. ARBEIDSINNSATS

Graveprosjektet ble født midt i august; da tok jeg kontakt med Forsvarets overkommando og gjorde det første veteran-intervjuet. 20 uker seinere – første uka i januar 2001 - sto den første artikkelen i hovedprosjektet på trykk.

Den første måneden tok jeg telefoner på fritiden, en her og en der. Ganske snart skjønte jeg at det var stoff i dette; omtrent annenhver person meldte om Golf-sykdom-liknende plager. Midt i september fikk jeg bruke to arbeidsuker til å jobbe med prosjektet. Siden fikk jeg grønt lys til flere uker, først en om gangen, på slutten sammenhengende. Jeg fortsatte imidlertid å ringe innimellom, dels i arbeidstiden og dels på kveldstid. Til sammen kan det kanskje dreie seg om seks arbeidsuker.

7. POLITISKE KONSEKVENSER

Etter den første artikkelen meldte SVs stortingsrepresentant Hallgeir Langeland et spørsmål til forsvarsminister Bjørn Tore Godal i Stortingets spørretime om hva som blir gjort for de norske Golfveteranene – og for at de samme helseplagene som disse lider av, ikke skal ramme Balkan-soldatene.

Dagen da den andre artikkelen sto på trykk, brøt uran-bråket ut over hele Europa etter påstander om at italienske soldater hadde pådratt seg dødelig leukemi av utarmet uran i Bosnia. Dermed druknet Golfkrig-perspektivet fullstendig i det nasjonale mediebildet.

Først da Nato hadde summet seg etter sjokket og begynte å tilbakevise at utarmet uran utgjør noen helsefare, gikk andre medier (særlig internasjonalt) lenger tilbake i historien og hentet opp Golfkrig-veteranenes plager, som er mye bedre dokumentert, og historien om de syke barna i "uran-laboratoriet" Irak, som Nato ikke har interesse av å vise til.

Seinest et par uker før vi begynte å trykke, så Forsvarets overkommando ingen grunn til å sette i gang nye helseundersøkelser av de norske Golf-veteranene. Noen få dager ut i vår serie – og det enorme ståket om et påstått Balkan-syndrom - snudde Forsvaret 180 grader og annonserte at alle som har tjenestegjort i "internasjonale operasjoner siden 1990" vil bli tilbudt helseundersøkelse – til sammen rundt 18.000 mennesker.

I løpet av halvannen uke måtte forsvarsminister Bjørn Tore Godal møte i Stortinget to ganger med redegjørelser om utarmet uran, et tema som i mellomtiden hadde vokst til en trussel mot samholdet mellom Europa og USA i Nato. Som et svar på et krav fra SV gikk Godal inn for en midlertidig stans i bruken av utarmet uran til alle eventuelle helsefarer er kartlagt.

I januar 2002 er Forsvaret i arbeid med helseundersøkelsen av de norske FN- og Nato-veteranene. Noe resultat er foreløpig ikke kunngjort.

Stavanger, 10. januar 2002
Ingeborg Eliassen